Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
e-ISSN: 2147-6152
Yıl 10, Sayı 26, Nisan 2021

Makale Adı /Article Name

Devletçi Ekonomi- Liberal Ekonomi Karşılaştırması: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*	Comparison of Statist Economy and Liberal Economy - An Assessment on Turkey

Yazarlar/Authors

Şaban ÖZTÜRK

Dr. Öğretim Görevlisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü,

sabanozturk@yyu.edu.tr ORCID: 000-0002-2095-195X

Taha TAŞTAN

Öğretim Görevlisi, Muş Alparslan Ünv. Sosyal Bilimler M.Y.O. Muhasebe ve Vergi Bölümü, t.tastan@alparslan.edu.tr ORCID: 0000-0003-1801-0568

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 20.10.2020

Kabul Tarihi: 24.10.2020

Yayın Tarihi: 30.04.2021

Sayfa Aralığı: 836-858

Kaynak Gösterme

Öztürk, Şaban; Taştan, Taha (2021). "Devletçi Ekonomi- Liberal Ekonomi Karşılaştırması: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S 26, s. 836-858.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

*Bu çalışma 26-28 Ekim 2017 tarihinde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuş olup özet bildiri şeklinde yayınlanmıştır.

ÖZ

Ekonomik sistem, ekonomik yapı, kurum ve uygulanan politikalar bağlamında daha çok uzun dönem için istenilen hedeflere ulaşmada kullanılabilecek yol, yöntem ve davranışların tümünü kapsayan bir kavram olarak kabul edilebilir. Ekonomik sistemler sadece ticari yönüyle değil aynı zamanda politik yönüyle de ele alınmaktadır. Dolayısıyla dünyada meydana gelen değişimlerle birlikte ülkelerin ekonomik sistemlerinde de değişim yaşanabilmektedir. Bazen bu değişim devletler açısından tercihten öte bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de kuruluş yıllarında Lozan Barış Antlaşması ve İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlara bağlı olarak uygulanan liberal politikalar diğer sebeplerin yanı sıra özellikle 1929 Dünya Ekonomik Krizi nedeniyle sürdürülememiştir. Böylece 1929'dan itibaren devletçi ekonomi modeline geçilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda ise (1939- 1945 arası) savaş ekonomisi uygulanmıştır. Savaş sonrasında yani 1946 yılından itibaren çok partili sisteme geçiş ile birlikte bir yanda liberal ekonomi politikaları uygulanmaya çalışılırken diğer yanda Truman Doktrini, Marshall Planı ve Barker Raporu ile yeni bir ekonomik yapılanma gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de 1960 yılından itibaren "Karma Ekonomik Düzen" uygulanmış aynı zamanda Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla planlı ekonomik döneme geçiş yapmıştır. Ancak 1970'li yılların sonunda dünyada etkisini hissettiren krizlere bağlı olarak Türkiye'de de ekonomik sistemde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikte kuşkusuz 24 Ocak 1980 yılında alınan kararların etkisi büyük olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Sistem, Devletçilik, Liberalizm, Politik Ekonomi.

ABSTRACT

Economic system can be regarded as a concept encompassing all paths, methods and behaviors that mostly aimed to attain the desired long-term targets within the economic structure, institutions and applied policies. Economic systems are not only considered in the sense of trade but political aspects are also taken into consideration. Accordingly, global changes ınay Lead to systemic changes in the economic systems of countries. Even sometimes such changes might turn into a necessity rather than a preference.

In Turkey, liberal policies that adopted in the early years of the Republic at the Treaty of Lausanne and Izmir Economic Congress could not be pursued due to various reasons particularly 1929 Great Depression. Thus, Turkey sbifted to a statist economy as of 1929. However, during the years of the Second World War (1939-1945), a war economy had been implemented. After the war, that is as of 1946, alongside the transition to multi-party system on the one side liberal economic policies were implemented and on the other side a new economic structuring was tried to be developed by the help of Marshall Plan, Truman Doctrine and Barker Report. In Turkey, a mixed economic model had been implemented as of 1960 and at the same time with the establishment of State Planning Organization the era of planned economy commenced. But as a result of the economic crises that being felt in the late 1970s in the world, Turkey once again went through a systemic change in its economy. Apparently, the January 24• 1980 decisions has tremendous impacts on this change.

Keywords: Economic System, Statism, Liberalism, Political Economy

GİRİŞ

Toplum halinde yaşayan insanların ekonomik faaliyetlerinin, üretim, tüketim ve değişim gibi konuların belirli prensipler dâhilinde ele alınması ekonomik sistem olarak tanımlanmaktadır. Hiç kuşkusuz her ülke kendi kaynaklarına, siyasal ve sosyal yapısına bağlı olarak farklı ekonomik sistemlerle toplumsal ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Belirli bir üretim düzeni kurmak, bu üretim düzeyini sürekli geliştirmek ve insanlar arasında adil bir paylaşımı sağlayabilmek ekonomik sistemlerin amaçları arasında sayılmakla birlikte ekonomide devletin ne kadar etkin olabileceği tartışılmaktadır (Hiç, 2017: 124). Ayrıca ülkelerin ekonomik

faaliyetlerinin çeşitli nedenlerle aynı olamayacağı, zaman ve toplumlar arasında farklılıklar arz edeceği muhtemeldir.

Dünyada merkantilizm düşüncesinden sonra, piyasanın hâkimiyetine dayanan liberalizm düşüncesi, kendiliğinden (doğal) düzen ve bireycilik anlayışını öne çıkarmıştır. Ancak Avrupa'da Sanayi Devrimi sonrasında toplumsal hayatta meydana gelen değişimlere bağlı olarak eşitlik sosyal adalet kavramları üzerinden sosyalizmin liberalizme karşı köklü eleştirisi söz konusu olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki ekonomik sıkıntılar 1929 yılında büyük bir bunalıma yol açmış ve devletçi politikaların gündeme alınmasını sağlamıştır. Daha çok J.M. Keynes'in görüşleri etrafında şekillenen devletçi ekonomi sistemi 1970'lerde meydana gelen büyük krizlerle sarsılmış ve yeniden devletin sınırlandırılması görüşüne dayanan, neo-liberal sistem kabul görmüştür.

Bu çerçevede Türkiye'nin de ekonomik yapısının dönemlere göre değişiklikler arz ettiği ve farklı dönemlerde farklı ekonomik sistemlerin uygulandığı bilinmektedir. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1923-1929) Lozan Barış Antlaşması'nın etkisiyle liberal ekonomik politikalar uygulansa da bir süre sonra devletçi ekonomik sistemlerin uygulanmaya başladığı ve bu politikaların uzun süre "devletçilik" ilkesinin de etkisiyle devam ettiği görülür. Ancak 1980 sonrasında dünyadaki değişim ve dönüşümle birlikte Türkiye ekonomisinin de yapısal değişime gittiği ve daha çok liberal/neo-liberal politikaların uygulanmaya çalışıldığı bilinmektedir.

Bu çalışmada öncelikle ekonomik sistemlere genel hatlarıyla değinildikten sonra Türkiye ekonomik sisteminin yapısı, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kısaca ele alınmıştır. Son olarak Türkiye'de 1980 öncesi dönem ile 1980 sonrası dönemler de uygulanan devletçi ekonomi ile liberal/neo-liberal ekonomik sistemlerin karşılaştırması yapılmıştır.

1. Ekonomik Sistemlere Genel Bir Bakış

Günümüzde genel kabul gören anlayışa göre devletsiz toplum düşünülemez. Buna bağlı olarak devletin varlığı için gerekli unsurlar (ülke, topluluk ve egemenlik) göz önünde bulundurulduğunda da devletin devamlılığı için ekonomik kaynakların ne şekilde kullanıldığı yani kaynakların nasıl dağıtıldığı en önemli sorun olarak kabul edilebilir. Devletin, siyasi olarak yapılanmış idari kurumsal yapısıyla, ekonomik kaynaklara da hükmederek toplum üzerinde daha fazla zorlayıcı etkiye

sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle devletin, ekonomik kaynakları nasıl yöneteceği konusu ve piyasaya müdahalesinin sınırları sürekli tartışma konusu olmuştur (Aktan, 1999: 22).

Kapitalizm, birçok ekonomist ve düşünür tarafında farklı şekillerde tanımlanmasına karşın genel olarak "sermayecilik", "sınırsız kâr elde etme güdüsü" ve "üretim araçlarının kontrolü" gibi anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin Eğilmez (2016)'e göre, bir ekonomik sistem olarak kapitalizm; üretim araçlarının özel sektörün mülkiyetinde ve kontrolünde olmasıdır. Kapitalizmin esas hedefi maksimum düzeyde kârın elde edilmesidir. Kapitalizm bu hedefi gerçekleştirmek için üretim araçlarını kendi belirlediği kurallar çerçevesinde yönlendirir.

Bilindiği gibi kapitalist dünya ekonomik sisteminde, merkantilizmden sonra liberal ekonomik politikaların daha etkili olmaya başladığı görülmektedir. Erdut (2004: 11)'a göre liberal ekonomi politikaları ile ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olması, ürün ya da hizmetler için talep ve arza göre oluşacak fiyatların tüm ekonomik işlemlerde geçerli olması beklenir. Bu anlamda, fiyatlar, tüketim, yatırım, bölüşüm ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecekler, kendileri için en yararlı ve en yüksek gelirli buldukları girişimleri serbestçe yapacaklardır. Denge fiyatlarındaki sapmalar ise uzun dönemde piyasa tarafından düzeltilecektir.

Liberal düşüncenin aslında Sanayi Devrimi ile birlikte daha çok önem kazandığı kabul edilmektedir. Dünyadaki ekonomik sistemin bu dönemle birlikte daha hızlı gelişerek uluslararası ticaretin yeni boyut kazandığı görülmektedir. Bu dönemde devletlerin de ekonomiye bakış açılarında değişiklikler gözlenmiştir. Liberal politikaların hâkim olduğu ülkelerde, devlet piyasadan çekilmiş ancak toplumun tüm kesimlerinin memnuniyeti sağlanamamıştır. Devletçi politikaların baskın olduğu ülkelerde ise, devlet ekonomiye gereğinden fazla müdahalelerde bulunarak yönetimde hantallık ile birlikte aşırı borçlanma ve ağır vergi yükü gibi sorunlara yol açmıştır (Acar, 2017: 248-261).

Ekonomik sistemler içinde evrensellik iddialarıyla gücünü hissettiren liberalizmin, değişen şartlara ve olaylara göre yeni argümanlarla gelişimini sürdürdüğü, örneğin demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi sosyal, siyasi ilkeleri içine alarak günümüzde de savunulduğu bilinmektedir. Günümüze kadar bir şekilde varlığını sürdüren ve her dönem adından bahsettiren liberalizmin temelinin

A.Smith, D. Hume ve H. Spencer tarafından atıldığı, doğal düzen ve bireycilik ekseninde geliştiği söylenebilir (Metin ve Özkan, 2016: 115). Çetin (2002: 80)' e göre de liberalizm tarihsel birikim ve çatışmaların süzgecinden geçerek günümüzde bütün bir siyasal sistem olarak varlığını sürdürerek, bir ahlak, bir ideoloji, bir toplum ve bir devlet modeli olarak kendisini her alanda hissettirmektedir.

Kazgan (2014: 51) ise liberal iktisadi öğretinin, 18. yüzyılın sonunda, Fransa ve İngiltere'de merkantilizme tepki olarak ve yeni doğan sınai kapitalizmin sözcülüğünü yaparak ortaya çıktığını söylemiştir. Genel olarak ele alındığında liberalizm, üretim araçları faktöründe sadece özel mülkiyetin geçerli olduğu, ekonomik faaliyetlerin sadece ekonomi kanunları tarafından oluşturulduğu ve herhangi bir devlet müdahalesinin ekonomide rolünün olmadığı bir hukuki çerçeveye göre yapıldığı bir sistemdir. Liberalizmin Batı Avrupa'da ortaçağ düzeninin çözülmesi ve sonrasında ortaya çıkan ulus devletlerin sosyal, siyasal ve ekonomik organizasyon arayışlarının, eski düzen yerine yeni düzen oluşturma çabalarının sonucu olarak doğup geliştiği (Çetin, 2002: 80) söylenebilir. Bu kapsamda Erdut (2004: 11), liberal ekonomi politikalarını şu şekilde tanımlamaktadır: *"Liberal ekonomi politikaları ile ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olmasını salık verilmektedir. Ürün ya da hizmetler için istem ve sunuma göre oluşacak fiyatlar tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. Bu anlamda, fiyatlar tüketim, yatırım, bölüşüm ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek ve en yararlı ya da en yüksek gelirli buldukları girişimleri serbestçe yapacaklardır. Denge fiyatlarından sapmalar uzun dönemde piyasa tarafından düzeltilecektir"*. Bu durumda "laissez faire" olarak da bilinen ve devletin piyasaya müdahalesinin olmadığı yani piyasanın serbest bırakıldığı bir sistem hâkim olacaktır.

Ancak, "Laissez-faire" uygulamasının fiili hayatta başlıca iki büyük soruna yol açtığı belirtilmektedir. Bunlardan birincisi, bu ilk yıllardaki uygulamalarda işçilerin durumunun kötüleşmesi, yani "işçi sorunu" veya "sosyal sorun"dur. İkincisi ise ekonomilerin tam istihdam noktasında büyümediği aksine, devamlı konjonktür dalgalanmalarının ortaya çıktığı ve depresyon dönemlerinde ciddi ölçüde işsizlik, eksik istihdam sorunu ile karşı karşıya kalındığı gerçeğidir (Hiç, 2017: 127). Dolayısıyla bir bütün olarak piyasaya hâkim olmak isteyen ve piyasayı kendi kontrolü altında tutmaya çalışan iktisadi üretim yöntemi (Özel,1995) olarak

kapitalizm, Avrupa'da sermaye sahipleri ve işçi sınıfı ayrışmasında sosyal adaletsizliğe neden olunca tepki de gecikmemiştir. Avrupa'da sermaye sahipleri ve işçi sınıfı arasındaki uçurum giderek artınca bu uçurumun ancak devlet eliyle kapatılabileceği ya da işçi sınıfının sermaye sahiplerine karşı korunmasına dayalı yeni bir ekonomik sistemin oluşturulması gerektiği kabul edilmiştir. Dolayısıyla her şeyin serbest bırakıldığı liberal (laissize faire) sistemden, gerektiğinde devletin ekonomik faaliyetleri düzenlemesi ve denetlemesinin beklendiği sisteme geçiş yaşanmıştır. Devletin ekonomik hayata doğrudan ya da dolaylı müdahalede bulunabildiği bu sistemde liberalizmden farklı olarak ekonomik faaliyetleri sadece ekonominin kanunları belirlemez. Devlet gerektiğinde ekonomik hayatın merkezinde yer alır.

Bu çerçevede sosyalizmin 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında hümanizm ve liberalizme bir tepki olarak doğduğu bilinmektedir. Bununla beraber sosyalizmin iki önemli ilkesinin olduğu kabul edilir. Bunlardan birincisi sermaye sahipleri ile işçiler arasındaki servet ve refah farkının ortadan kaldırılması, ikincisi ise, ekonomik faaliyetlerin özel sektörden kamuya, kişilerden topluma aktarılmasıdır. Buna göre üretim araçları ve mülkiyet özelden kamuya yani topluma aktarılmış olmaktadır. Seyidoğlu (2009)'na göre Sosyalizm, üretim araçlarının bir araya getirilmesi yolu ile toplumun yeniden yapılandırılması ve sınıfsal farklılıkların ortadan kaldırılmasını amaçlayan siyasal ideolojilerin tümüdür. Sosyalizmin ortaya çıkmasının nedenleri arasında insanın insan tarafından sömürülmesinin önüne geçmek ve insanların toplumun çıkarlarına aykırı olarak özel çıkarlarını öncelemelerinin engellemektir. 1848 yılına kadar sosyalizmin hayali bir kavram ve ütopya olduğu bu tarihten sonra ise Marksizm ile birlikte "bilimsel sosyalizm "in kurulduğu ancak 1917 tarihindeki Rus İhtilalı ile birlikte düzen oluşturabildiği görülmektedir. Bu konuda Yayla (2017: 73) da, aslında sosyalizmin bir politik ekonomi teorisi olduğunu ve temel hedefinin özel mülkiyetin, en azından üretim araçlarında özel mülkiyetin ortadan kaldırılması olduğunu vurgulamıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere I. Dünya Savaşı yılları ve sonrası dönemde ekonomik bakımdan dünyada oldukça istikrarsız bir süreç yaşanmıştır. Hayek (2009: 206-207) tarafından bu dönem liberalizmin gerileyişi buna karşın uluslararası sistemde korumacılığın arttığı dönem olarak belirtilmiştir. Hayek'e göre; ekonomik güçlükler, işsizlik ve para piyasasındaki sıkıntılar, hükümetlerin piyasa üzerindeki kontrolünü artırmış bu durum Avrupa'da diktatöryel ve totaliteryen rejimlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

Bilindiği üzere bu süreçte 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı patlak vermiştir. Özellikle piyasa ekonomisinin hâkim olduğu ülkelerde bilhassa fiyat istikrarsızlığının yol açtığı sıkıntılar nedeniyle ekonomik hayatta işsizlik başta olmak üzere finans piyasalarındaki olumsuzluk neredeyse tüm dünyayı etkilemiştir. Tam da bu ortamda Keynezyen görüşler doğrultusunda devletin ekonomiye müdahalesi gerekli görülmüştür. Buna göre kısa dönemde, devlet müdahalesi olmaksızın bir ülkede ekonomide istikrarın sağlanmasının mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca sosyal adaletin sağlanması ve sosyal refah devleti uygulamalarının başarıya ulaşması kapsamında devletin ekonomideki etkinliğinin artırılması öngörülmüştür. Keynezyen talep yönetiminin İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomi politikalarını kökünden değiştirdiği, hükümetlere sürdürülebilir büyümeyi ve sürekli yayılan refahı temin etmek için güvenilir araçlar sağladığı belirtilmektedir (Heywood 2015: 181). Ayrıca bu dönemde artan üretim olanaklarının hem ABD'yi sistemin öncüsü haline getirdiği, hem de üretici sermayeyi uluslararasılaştırdığı kabul edilmektedir. Bunun sonucu olarak da Bretton Woods Sistemi[1] ve bu sistemi destekleyen Uluslararası Para Fonu/ (IMF), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gibi uluslararası kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bu sürecin bir ürünü olarak görülen Marshall Planı ise görünürde savaş sonrası Avrupa'nın toparlanması, Batı Avrupa'ya dönük dış yardım olarak dile getirilse de aslında yeni kapitalist sistemin yayılması ve bu sisteme diğer ülkelerin eklemlenmek istenmesi amacını taşıdığı (Tören, 2006: 61-63) söylenebilir.

Buna karşın 1970'li yıllarda meydana gelen krizlerin, dünyada 1944'te oluşturulan Bretton Woods siteminin sorgulanmasına yol açtığı kabul edilmektedir. Yeni bir yapılanma sürecinin başladığı bu dönem üzerinde 1971 yılında meydana gelen Bretton Woods sisteminin çökmesi ve 1973-1978 yıllarında yaşanan iki büyük ekonomik krizin etkilerinin olduğu söylenebilir. Keynezyen ekonomi politikalarının bu yıllardaki krizlere çözüm bulamaması "Yeni Sağ" anlayışla birlikte neo-liberal politikaların uygulanması bakımından fırsat olmuştur. Ayrıca, dünyada köklü siyasal ve sosyal değişimlerle birlikte ekonomik sistemin de 1980'li yılların başında değişim ve dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Bu dönem aynı zamanda Heywood (2018: 136) tarafından da belirtildiği gibi klasik liberalizmin ve özellikle klasik ekonomi-

[1] 1944 yılında Batı Bloğu 44 ülke tarafından oluşturulan bu sisteme göre yapılan anlaşmaya katılan ülkelerin paralarının ABD dolarına, doların ise altına endekslenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca oluşturulan sistem sonrası Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) oluşturulması kararlaştırılmıştır (Çağlar ve Dışkaya, 2018: 8).

politiğin güncellenmiş versiyonu olan neo-liberalizm ya da neo-klasik liberalizmin sıklıkla gündeme geldiği bir zaman dilimidir. Heywood, 1980'lerden beri ekonomik kalkınmanın neo-liberal bir görünüm aldığını belirterek temelde piyasa köktenciliğinin bir biçimine inanan neo-liberalizmin, girişimci kapitalizmin diğer rakip kapitalizm biçimleri karşısındaki yükselişini yansıttığını belirtmektedir. Heywood, böylece neo-liberalizmin asıl amacının 20. Yüzyılın büyük kısmını ve özellikle 1945 sonrası dönemin başlarını niteleyen "büyük kamu sektörü ve devlet müdahalesi eğilimini engellemek, mümkünse tersine çevirmek olduğunu vurgulamıştır.

Öte yandan bu dönemdeki gelişmelere değinen bu alandaki yazında genellikle neo-liberalizm ile birlikte ve küreselleşmeye de yer verildiği ve ikisi arasındaki yakın ilişkiye değinildiği görülmektedir. Konu ile ilgili olarak kısaca şu bilgilere yer verilmesi faydalı olabilir: Ritzer ve Stepnisky (2014: 605)'ye göre neo-liberalizm; *"büyük ölçüde ekonomiye (özellikle piyasaya ve ticarete) ve siyasete (özellikle hükümetin piyasa ve ticarete katılmasını ve onlar üzerinde denetim kurmasını sınırlandırmak için duyulan gereksinim) uygulanan bir kuram"* olarak tanımlanabilir. Doğan (2016: 1798) tarafından da aktarıldığı şekliyle küreselleşme ise, "*ülkeler arasında mal, hizmet, uluslararası sermaye akımları ve teknolojik gelişimin hızlı bir şekilde artmasını ve serbestleşmesini; bunlar sonucu ortaya çıkan ekonomik gelişmeyi; çokuluslu şirketlerin birbirleriyle mal alışverişlerinin çeşitliliğini; değer artışlarının, hizmetlerin, teknolojinin çok hızlı ve yaygın bir şekilde yükselmesini ve bu sayılanların ülkeler arasında giderek serbestleşmesi sayesinde ekonomik gelişmeyi ifade etmektedir"*. Bu bakımdan neo-liberalizmin, kendisinden hemen sonra ortaya çıkan ve tüm alanlarda adından söz ettiren bir olgu olarak küreselleşme ile birlikte anılması doğal karşılanabilir. Ayrıca neo-liberalizm ve küreselleşme ile birlikte birçok yapı ve kurumlarda değişim meydana geldiği görülmüştür. Bu nedenle neo-liberalizm ve küreselleşmenin birbirini etkileyen iki kavramdan öte birbirini tamamlayan ve destekleyen bir süreç olduğu, bu sürecin "neo-liberal küreselleşme" ve devletin bu dönemdeki formunun da "neo-liberal devlet" olarak tanımlandığı (Şimşek, 2017: 48) ifade edilmiştir. Bu kapsamda küreselleşme ve neo-liberalizm arasında açık bir bağlantı veya ilişki bulunduğu ve birbirlerinin gelişimine katkı sağladıkları (Doğan, 2016: 1798) söylenebilir.

2. Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Sistemler

Uzun süredir devam eden gerileme döneminde Osmanlı Devleti, hem içteki sıkıntılarla uğraşmak durumunda kalmış hem de dışarıdan yani dönemin Batılı süper güçleri tarafından kıskaca alınmak istemiştir. Böylece uzun süren iç isyanlar ve savaşlar nedeniyle Osmanlı Devleti'nin son dönemi ekonomik açıdan oldukça sıkıntılı ve aşırı borçlanmayla geçmiştir. Bu sıkıntılara Birinci Dünya Savaşı'nın da olumsuz etkileri yansımış ve ülke adeta ayakta duramaz hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise bu sıkıntılardan dolayı ekonomik bakımdan kolay toparlanamamıştır.

Buna ilaveten Türkiye'nin ekonomik yapısına ilk on yılda etki eden üç faktör olduğu ve bunlardan birincisinin İzmir İktisat Kongresi, ikincisinin Lozan Antlaşmasında alınan kararlar ve üçüncü faktör olarak da 1929 yılında ortaya çıkan Büyük Bunalım olduğu (Özkale ve Kayalıca, 2008: 356) söylenebilir. Türkiye'nin iktisadi planlamalara 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi ile başladığı, ekonomide ilk uygulama olarak kabul edilen bu dönemde (1923-1929) dışa dönük özelleştirmeyi amaçlayan, dış yatırımı özendiren politikalar izlediği belirtilmektedir (Arıkan, 2014:3). İzmir İktisat Kongresi'nde kalkınmanın gerçekleştirilmesi için özel girişimin itici güç olması, devletin özel girişimciliği desteklemesi ve teşvik etmesi ağırlıklı görüş olarak ortaya çıkmıştır. Kalkınmayla ilgili özel kesime önem verilmesinin yanında Osmanlı'dan devralınan tesislerin, devlet tarafından işletildiği görülmektedir. Bu amaçla 1925 yılında çıkarılan kanunla Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş ve Osmanlı dönemi tesislerinin bu bankaya devredildiği bilinmektedir. Bankanın bu tesisleri, madenleri işletmek ve bankacılık yapmak üzere kurulduğu belirtilmiştir. Ayrıca iktisadi kalkınmanın temeli olarak görülen özel kesimin desteklenmesi amacıyla 1924 yılında İş Bankası, 1926 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuş, 1927 yılında da Teşvik-i Sanayi Kanunun çıkarılmıştır. Söz konusu kanunlarla çıkarılan teşviklere rağmen özel kesimin kendisinden beklenen atılımı gerçekleştiremediği, alt yapı sorunları, yetişmiş insan gücü eksikliği ve dünyayı sarsan 1929 Ekonomik Bunalımı gibi sebeplerle uygulanan ekonomik politikaların beklenen sonuçları vermediği kabul edilmektedir (Akdemir, 2008: 327).

Türkiye'de 1923-1929 döneminde özel girişime dayalı liberal ekonomi politikalarının ekonomiyi iyileştirmede yetersiz kaldığı ve devletin ekonomiye katılımının görece sınırlı kalmasından dolayı sanayileşmede beklenen başarının

olmadığı görülür. Bunda ülke içindeki yetersiz fiziki-beşeri sermayenin etkili olduğu belirtilmektedir (Üzümcü, 2013: 103). Liberal politikaların bekleneni vermemesi ve özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkili olması devletçi ekonomi politikalarının uygulanmasına yol açmıştır. Vergilerin ve kamu yatırımlarının artırıldığı ve sanayileşmenin devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışıldığı bu dönemin 1939'a[2] kadar devam ettiği kabul edilmektedir (Arıkan, 2014: 3). Yaygın kanaate göre bu dönemde başlayan devletçi uygulamalar, bazen kesintiye uğrasa ve farklı şekillerde uygulansa da, 1980'lere kadar devam etmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonucu dünyada tarım ve hammadde stoklarında görülen anormal miktardaki artış bütün dünyada tarım ve hammadde fiyatlarında büyük bir düşüşe neden olmuştur. Dünya pazarlarındaki tahıl ve hammadde fiyatlarının düşmesi Türkiye'nin ihracat gelirlerini azaltmış ve bu durumdan en fazla etkilenen kesimlerden biride büyük çiftçiler olmuştur. Bu gelişmelerden Türk ekonomisi olumsuz yönde etkilenmiş ve şu sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür (Koçtürk ve Gölalan, 2010: 56) ;

-Dış borç ödemeleri ertelenmiş ve ithalatta kısıtlamalara gidilmiştir.

-Türk tarım ürünlerinin fiyatı gerilemiş ve ihracat gelirleri azalmıştır.

-Türkiye yapacağı ithalatın finansmanı için borç para bulmakta zorlanmaya başlamıştır.

-Dış ticaret açığı artmıştır.

Aslında 1930 ve 1931'de kabul edilen, hükümete dış ticaret ve kambiyo alanında bir çok müdahale imkânı veren kanunların kabulü, devletçi ekonomi politikalarının habercisi olsa da 1932'den sonra bu politikalar daha belirgin hale gelmiştir. Bu tarihten sonra devlet müdahalelerinin artan yönde ve farklı biçimlerde tezahür ettiği, 1939'a kadar uygulanan ekonomik politikalarının en genel anlamıyla "devletçilik" olarak tanımlandığı (Boratav, 2006: 136-137) bilinmektedir.

Öte yandan 1930 yılında yapılan I. Sanayi Kongresi de Türk sanayisinin gelişimi ve 1929 ekonomik krizin ardından önemli bir adım olarak görülebilir. Kongrede sanayileşmenin gerekleri ve uygulanması gereken sanayi politikaları ile ekonomik sisteme etkileri ele alınmıştır. 1923 -1931 arasında uygulanan ekonomik

[2] Bu tarihten itibaren II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle 1945'e kadar savaş ekonomisi uygulanmıştır.

politikaların, o günün temel ilkeleri olarak kabul edilen "iktisadi bağımsızlık" ve "hızlı kalkınma" yı gerçekleştirmede yetersiz kaldığı ve yabancı sermayenin beklenen olumlu katkıyı sağlayamadığı için devletçi ekonomiye geçişin zorunlu görüldüğü belirtilmektedir (Boratav,2006:141). Böylece Türkiye'de 1930'lu yıllar devletçi politikaların yoğun olarak uygulandığı yeni bir dönem olarak kabul edilmiştir. Vergilerde artışların yaşandığı, kamu yatırımlarının ve sanayileşmenin devlet eliyle gerçekleştiği bu dönemde bilhassa özel mülkiyete dayalı liberal ekonomiye geçişin gerekliliği olarak aşar vergisinin kaldırılmasıyla azalan kamu gelirlerinin artırılması yolları aranmıştır. Dönem içerisinde vergi politikası, iktisadi gelişmeyle ilgili kamu hizmetlerinin finansmanı için kaynak sağlamak amacına yönelmiş, gelir sağlama anlayışının zorunlu ve hâkim olması, sistemli ve bilimsel bir vergi reformuna gidilmesini engellemiştir. Zira mevcut vergilerde yapılan değişiklikler ve yeni getirilen vergiler, bir vergiyle toplanamayan gelirin başka bir vergiyle toplanmaya çalışıldığını göstermektedir. Yeni getirilen vergilerin özellikle ücretlilere yüklendiği bununda ayrı bir sıkıntı oluşturduğu (Saraçoğlu, 2009: 132) belirtilmiştir. Ayrıca 1939 yılından itibaren (Savaş nedeniyle) sıkıntıların genel olarak arttığı ve Savaş ekonomisinin uygulandığı yıllar olarak bilinmektedir. Savaş nedeniyle baskıcı dönemin başladığı, iç tüketimin arttığı ve karaborsanın oluştuğu bu yıllarda enflasyonun dengede tutulması ve savaş zenginlerinin elde ettiği servet ile halk arasındaki uçurumu kapatmak amacıyla 1942 yılında Varlık Vergisi kabul edilmiştir (Arıkan, 2014: 3).

Türkiye'de çok partili döneme geçiş ile birlikte yani 1946'dan itibaren yeni ekonomik planlar uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde özelleştirme çalışmaları uygulanmaya çalışılmış; ancak hem 1938 yılında Atatürk'ün direktifiyle çıkarılan 3460 sayılı yasa, hem 1946 yılında özelleştirme ile ilgili çalışmaların yapılacağına dair düzenlemeler hem de Demokrat Parti Seçim Bildirgesi'nde yer alan ve sonra İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT)'nin devrine dair komisyon kurulmasına rağmen özelleştirme yapılamamıştır. Bunun yerine KİT'ler aracılığıyla istihdamın artırılması daha cazip gelmiştir. Ayrıca bu dönemde, Truman Doktrini, Marshall Planı ve Barker Raporu ile ekonomik yapı geliştirilmeye çalışılmıştır. İlaveten Yabancı Sermaye Yatırımları Teşvik Kanunu çıkarılarak, yabancı sermayeye hukuki ve iktisadi teminat sağlanmıştır. Eş zamanlı olarak Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden dolayı savunmaya ayrılan bütçe azaltılarak yatırımlara aktarılmıştır. 1946-1950 döneminin devletçiliğin tasfiyeye uğradığı dönem olduğu, ancak bu tasfiyenin ne devlet işletmeciliğinin daralması ne de "devletçilik" teriminin resmen reddi

biçiminde olmayıp, devletçiliğin kendini nitelendiren bütün yorum unsurları ve iktisat politikası özelliklerinin reddedilerek gerçekleştiği belirtilmektedir (Boratav, 2006: 354).

Öte yandan 1945-1960 yılları dünya ekonomisi açısından yeni planlar ile birlikte savaş sonrası yatırımların canlandırılmaya çalışıldığı ve ekonomik kalkınmaya öncelik verildiği bu amaçla Uluslar arası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasının kurulduğu dönemdir. Bu bağlamda Türkiye'de de dış borçlanmaya gidilmiş, devalüasyon yapılmış, IMF ve Dünya Bankası'ından gelecek kredi desteği ile ABD'nin az gelişmiş ülkelere ve bu arada Türkiye'ye yaptığı yukarıda bahsedilen planlar çerçevesinde özel sektörü destekleyici önlemler alınmıştır. Demokrat Parti (DP)'nin iktidar olduğu bu dönemde müdahaleci devlet anlayışının yerine piyasa ekonomisine geçiş yapılmaya çalışılmıştır. Özel ve Kamu girişimciliği arasında denge yerine özel girişimcilik ön planda tutulmuştur. Buna rağmen kamu müdahalesinde bir azalma olmadığı, devletin ekonomi içindeki payının azaltılmadığı, var olan KİT'lere yenilerinin eklendiği görülmektedir (Takım, 2012: 166).

1960 yılından 1980 yılına kadar karma ekonomi sisteminin uygulandığı Türkiye'de planlı ekonomiyle birlikte kamu ve özel sektörün birlikte uygulandığı dönem olarak göze çarpmaktadır. 1961 Anayasası'na konan hükümle bu dönemin planlı kalkınma dönemi olması öngörülmüştür (Arslan, 2008:296). Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve ilk defa 1963-1968 yılları arasını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Türkiye'nin 1960- 1970 yılları arasında dünyadaki ekonomik büyümenin de etkisiyle kayda değer ekonomik başarılar elde ettiği kabul edilmektedir. Bununla birlikte ülke kalkınması, nispi refah ortamı ve ulusal ekonominin dış kaynaklara bağımlılığı da vurgulanmaktadır. Ancak 1970'li yıllarda dünyada genel olarak ekonomik durgunluk başlamış ve Türkiye de uygulamakta olduğu yeni ekonomik politikaları bırakmak zorunda kalmıştır (Erdal ve Dilek, 2013:174).

Buna ilaveten 1960'lardan itibaren beş yıllık kalkınma planları temelinde uygulanan ithal ikameci politikaların, 1963-1977 yıllarında uygulanan üç plan açısından, hizmetler sektörü dışında hemen hemen tüm sektörlerde hedeflenen büyüme rakamlarına ulaşılamadığı belirtilmektedir. Hizmetler sektörünün bu noktada bir istisna olması gelişen ticaret burjuvazisinin etkinliği olarak kabul

edilmektedir. 1978 ekonomik programı ve daha sonraki dördüncü planın sonuçları da başarısızlık olarak görülmüştür (Dikkaya ve Özyakışır,2013:185).

Dünyada köklü siyasal ve sosyal değişimlerle birlikte ekonomik sistem de 1980'li yılların başında değişim ve dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Yeni bir yapılanma sürecinin başladığı bu dönem üzerinde 1971 yılında meydana gelen Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi ve 1973-1978 yılları arasında yaşanan ikinci büyük ekonomik krizin etkilerinin olduğu belirtilmektedir. Dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de 1970'lerin başından itibaren Batı ekonomik sistemlerine benzer ekonomik politikalar uygulanmaya başladığı ve Büyük Kriz (1978) sonrasında 24 Ocak Kararlarıyla birlikte hızlı bir değişim dönüşüm sürecine girdiği kabul edilmektedir. (Karaçor, 2003: 373).

Hiç kuşkusuz Türkiye 24 Ocak Kararları, 1980 sonrası küreselleşen dünyadaki değişmelere yapısal uyum sağlamak, 1979 krizinin açtığı ağır yaraları sarmak, ekonomide istikrarlı bir büyümeyi sağlamak, enflasyonu kontrol altına almak gibi ekonomiyi refaha kavuşturma ve dünya piyasalarına entegre etme amacı taşıyan yönleriyle bilinmektedir (Tüleykan ve Bayramoğlu. 2016: 402). Bu nedenle Türkiye'nin 1980 yılında alınan 24 Ocak Kararları ile birlikte yeni bir döneme girdiği kabul edilmektedir. 12 Eylül 1980 İhtilalı'ndan sonraki ilk seçimlerde (1983) hükümeti kuran Turgut Özal da, liberal ekonomik uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Ekonomide dışa açık serbest piyasa koşullarının oluşturulması ve özel sektörün ekonomideki payının artırılmasına yönelik bu kararların amaçları şu şekilde de açıklanabilir:

- Devletin ekonomik hayata müdahalesinin azaltılması,

-Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması ve piyasadaki göstergelere kaynak dağılımının sağlanması,

-Para politikasının temel araç olarak belirlenmesi, içe dönük ithal ikamesine yönelik sanayileşme yerine dışa dönük ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçilmesi.

Ayrıca bu kararların IMF destekli bir Ortodoks program olduğu, dönemin dünyada yaygın olarak kullanılan IMF programlarının amacının ise faizlerin yükseltilmesi, sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması, emek ücretlerinin

baskı altında tutulması, kamu mallarına zam yapılması ve kamunun piyasadan çekilerek özel sektörün önünün açılması olduğu belirtilmektedir (Öztürk, 2013: 2).

Bununla birlikte Türkiye'de 1980'den itibaren neo-liberal politikaların uygulanmaya çalışıldığı, buna bağlı olarak özelleştirme uygulamalarına başlanması planlandığı ve özelleştirme alt yapısını oluşturmak için bir dizi kanunların[3] çıkarıldığı belirtilmektedir (Akdemir, 2008: 329). Buna karşın Türkiye' de özelleştirmenin ilk olarak 1985 yılında yapıldığı (Adıgüzel, 2011: 24-25) görülmektedir. 1985 yılından itibaren 270 kuruluştaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 788 taşınmaz, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü,104 tesis, 6 liman, şans oyunları lisans hakkı ile araç muayene istasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır. Ancak Türkiye'nin 1985-2005 yılları arasındaki 20 yıllık sürede özelleştirme konusunda pek başarılı olamadığı kabul edilmektedir. Özal Dönemi'nde anayasal kurum olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin varlığı ve planlamanın zorunlu oluşu bu politikaların sağlıklı yürütülememesine neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'deki yargının "özelleştirme" ile "yap-işlet-devret" ve "gelir ortaklığı senetleri" gibi yeni finansman yöntemlerine karşı sürekli iptal veya durdurma kararları alması, aşırı solun özelleştirmeye karşı sendikalar ve muhalefet partileriyle birlikte direnç göstermesi ekonomideki gelişimin gecikmesine ya da başarısızlığına neden olmuştur. Bununla beraber, fiyatların ve faizin serbest bırakılması, dövizin günlük ayarlanması, İMKB'nin kurulması ve KDV'nin kabulü gibi önemli ekonomik uygulamaların da bu dönemde gerçekleştirildiği görülmüştür.

Türkiye'de, Özal dönemini takiben tekrar koalisyonlar dönemi başlamıştır. Bu dönemde ülke hem siyasi hem de ekonomik açıdan çalkantılı bir dönem yaşamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de ciddi manada siyasi ve ekonomik kriz baş göstermiştir. 2002 yılında AK Parti iktidara geldiği dönemde özellikle Türkiye ekonomisi yıpranmış durumdaydı (Güler, 2016). Bu dönemde paranın aşırı değer kaybı, enflasyonun çok yüksek olması (üç haneli) ve bankaların birçoğunun iflas etmiş olması ekonomik durumu özetlemektedir. Bu dönemde Derviş Yasaları olarak da bilinen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) uygulanmaya başlamıştır. Finansal kesimin yeniden yapılandırılması, kamu sektöründe kimi düzenlemelerin yapılması ve etkin ekonomik tedbirlerin alınmasına dönük bu kararların

[3] 29.02. 1984 tarihinde 2983 sayılı "Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılmasına Dair Kanun", 06.08.1984 tarih ve 233 sayılı KHK ve 2929 sayılı Kanun ile ile KİT'lerin özelleştirilmesi ve 28.05.1986 tarih ve 3291 sayılı "Özelleştirme Kanunu" ile daha kapsamlı düzenleme yapılmıştır.

yürütülmesine koalisyonun ömrü yetmemiş ve bu program ağırlıklı olarak AK Parti döneminde uygulanmıştır (Yıldırım, 2017: 51).

AK Parti döneminde uygulanan politikalar sonucunda ekonomide olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Enflasyon 2007 yılında %10'lara gerilemiş, faizler düşmüş (reel faizler %10'un altına düşmüştür) ve ekonomide önemli oranda büyüme kaydedilmiştir. Bu durum 2009 yılında meydana gelen küresel krize kadar devam etmiştir. 2009 yılında krizden kaynaklı olarak ekonomide küçülme meydana gelmişse de 2010 ve 2011 yıllarında tekrar büyümeye devam etmiştir[4]. Ancak Özal döneminde olduğu gibi, AK Parti döneminde de ekonomik alanda meydana gelen olumlu gelişmelerin toplumun tüm kesimlerine yansımadığı iddia edilmektedir. Ülkede kişi başına düşen gelir seviyesi artsa da gelir dağılımında yaşanan adaletsizliklerin devam ettiği konusunda tartışmalar mevcuttur.

3.Türkiye'de Devletçi Ekonomi ve Liberal Ekonomi Karşılaştırması

Türkiye ekonomisi ile ilgili farklı değerlendirmelerin olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte dönemler arası değerlendirmeler yapılırken bu farklı bakış açılarının yapılan değerlendirmelere yansıdığı görülmektedir. Ancak Türkkan (99-100) tarafından da aktarıldığı gibi Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye ekonomisinin dönemleri arasında karşılaştırmanın anlamlı olmayabileceği söylenebilir. En başta her dönemin farklı koşullarının bu karşılaştırmayı sağlıklı bir şekilde yürütmeye engel teşkil ettiği düşünülmektedir. Ayrıca her dönemdeki ekonomik sistemin kendine özgü olması ve bazı dönemlerde de karma ekonomik modelin uygulanması bu görüşü haklı çıkarmaktadır. Buna karşın Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönem uygulanmaya çalışılan liberal/neo-liberal ekonomik sistem bakımından diğer dönemlerden belirgin şekilde ayrılmıştır. Bu dönemde dışa açık ekonomik modelin uygulanmaya çalışılması ve özelleştirme başta olmak üzere serbest piyasaya yönelik düzenlemelerle uluslararası ekonomik sisteme entegre olma çabaları dikkati çekmiştir.

Türkiye ekonomisine dair yapılan çalışmalarda vurgulandığı gibi genel anlamda Türkiye'de siyasal sisteme bağlı olarak liberal, devletçi, karma ve serbest piyasa ekonomik uygulamalarının olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında liberal, dışa açık sistemlerin uygulanmasına karşın, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte bu uygulamalardan vazgeçildiği, devletçi ekonomik

[4] : http://www.tuik.gov.tr

sistemin uygulanmaya başladığı kabul edilmektedir. Devletçi anlayışın ve ekonomik modelin benimsendiği 1930-1939 dönemi, dünya ekonomisinin büyük buhran içinde sürüklendiği, Türkiye ekonomisinin dışa kapanarak ve devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesine girdiği ve bu denemenin ana hatlarıyla başarılı olduğu bir dönem olmuştur. Bu nedenle 1930-1939 döneminde uygulanan ekonomik politikaya devletçilik ilkesinin hâkim olduğu söylenebilir. Ancak, bu devletçilik, sosyalizm anlamında bir ideoloji değil; milli ekonominin gerekleri, ülkenin hızla kalkınması ve sanayileşmesi ihtiyacıyla sınırlı olan ve özel teşebbüsün tam güvenlik ve istikrar içinde varlığını sürdürebilmesini de gerekli gören bir devletçilik anlayışı olduğu kabul edilmektedir. 1930'lu yıllarda hâkim olan devletçilik, genel olarak devlet işletmeciliğini de zorunlu bir unsur olarak gören müdahaleci bir iktisat politikası anlamında kullanılmıştır. Devletçilik, bir iktisat politikası anlamına gelmekle birlikte; zaman zaman bir iktisadi politika olarak değil, bir iktisadi ve toplumsal sistem olarak da yorumlanmıştır (Saraçoğlu, 2009: 132). Aslında devletçilik hem uygulandığı dönemde hem de sonraki dönemlerde farklı yaklaşım tarzlarından dolayı farklı şekillerde yorumlanmıştır. Örneğin sermaye çevresi tarafından devletçi uygulamalara kimi zaman olumlu yaklaşılmasına rağmen bazen de bu uygulamaların aynı çevre tarafından eleştirildiği görülmüştür.

Türkiye 1923-1929 yılları arasında uygulanmaya çalışılan liberal ekonomi uygulamalarından yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı verim alamamış ve "Büyük Kriz"in etkisiyle devletçi ekonomik modeli benimsemiştir. İki dönem arasında devletin piyasaya müdahale farkı göze çarpmaktadır. Uygulanan teşvik ve destek programları ilk yıllarda yabancı sermayeyi özendirici ve yerli bürokrasiyi destekleyici nitelikte olmuştur. Ancak devletçi anlayışla birlikte piyasanın belirleyicisi olarak devlet üretim alanında özellikle sanayide kendini göstermiştir. Ancak ithal ikameci sanayi politikaları, İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanmak zorunda kalınan savaş ekonomisi yüzünden istenen sonucu verememiştir. Türkiye, her ne kadar savaşın dışında kalmışsa da bu dönemde üretim ve dış ticaret hacmi iyice azalmış, milli gelirde önemli düşüş yaşanmıştır. Menderes Dönemi ile birlikte oluşan olumlu siyasi atmosfer, yürütülen tarım ağırlıklı ekonomi politikaları ve Batı'dan gelen yardımlar 1950'li yılların ortalarına kadar etkisini gösterse de iç ve dış siyasi gelişmelerden dolayı bu durum fazla uzun sürmemiştir. Dolayısıyla devletçi ekonomik politikalardan kısmen liberal ekonomik politikalara geçiş, tarım sektörüne öncelik verme, sanayileşmeyi özel sektör öncülüğünde gerçekleştirme ve dış ticarette liberalleşme gibi iktisadi hedefler için yürütülen politikalar, yukarıda

belirtilen nedenlerden dolayı akim kalmıştır. Menderes Dönemi'ni takiben yani 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında ekonomide planlı dönemin başladığı görülmektedir. Dünyadaki gelişmelere koşut olarak Türkiye'de de siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler, 1960-1980 yılları arasında sağlıklı ekonomi politikalarının uygulanmasını ve olumlu sonuçlar alınmasını engellemiştir. Bahsi geçen gelişmeler arasında 1960'larda siyasi çekişmeler, öğrenci ve işçi eylemlerine ilaveten 1970'lerde meydana gelen krizler sayılabilir. Dolayısıyla Türkiye'de devletin, Cumhuriyet Dönemi'nden beri üretimden dağıtıma kadar ekonomide başat rol üstlendiği söylenebilir.

Ancak yirminci yüzyılın son çeyreğinde, dünyada neo-liberalizm ve küreselleşme bağlamında sosyal, siyasal ve ekonomik bakımdan hızlı bir değişimin yaşandığı ve bu değişim ve dönüşümün Türkiye üzerine etkilerinin 1980'lerden itibaren görülmeye başladığı kabul edilmektedir. Bu dönemde küreselleşmenin de etkisiyle, neo-liberal politikaların devlet politikası haline getirilerek uygulanmaya çalışıldığı yani devletin uzun süredir uygulanan devletçi politikalardan vazgeçerek küresel sisteme eklemlenme çabası içinde olduğu dikkati çekmiştir. Bunu gerçekleştirmek için neo-liberal politikaların benimsendiği hem parti programlarında hem de siyasal söylemlerde (minimal devlet, neo-liberalizm, serbest girişimcilik, küresel sistem, v.b.) açıkça vurgulanmıştır. Bu dönemde girilen yeni liberalleşme sürecinin, sistemin krizini aşmak, sermaye birikimi sorununu çözmek ve dünyadaki sistemle bütünleşmek şeklinde özetlendiği, böylece faiz ve kur politikaları ile kamu işletmelerinin özelleştirilmesi gibi araçlardan faydalanılmaya çalışıldığı gözlenmiştir. Gerek ülkedeki ekonomik durum gerekse de dünyadaki yeni süreç göz önünde bulundurulduğunda 1980 sonrası uygulanan politikaların doğru bir yaklaşım olduğu aynı zamanda bu kararların ekonomik sistem için dönüm noktası olduğu kabul edilir. Ayrıca alınan kararların dayandığı temel ilkelerin ekonomide dışa açık serbest piyasa koşullarının oluşturulması ve özel sektörün ekonomideki payının artırılması olduğu hatırlanacaktır. Bu ilkeler göz önünde bulundurulduğunda genel anlamda uzun vadeli ekonomik kalkınmanın hedeflendiği söylenebilir. Öte yandan günümüzde liberal/neo-liberal ekonomi politikalarının küreselleşme süreci ile özdeşleştiği bu nedenle liberal ekonomi politikalarının küreselleşmeye bağlı kalınarak açıklanmasının daha uygun olacağı (Erdut, 2004: 11) dile getirilmektedir.

Bununla birlikte yirminci yüzyılın sonlarına doğru Türkiye'nin siyasi ve sosyal bakımdan değişime ihtiyaç duyduğu kadar ekonomik açıdan da dışa açılma

ve sistem değişikliğine gitme isteğinin üst düzeyde olduğu bir dönemi yaşadığı kabul edilebilir. Bu nedenle belirtilen süreçte dış dünyayla rekabetin önemli oranda dikkate alındığı ve kapitalist dünya sisteminin gereklerine uygun olarak Türkiye'de sistemin yapılanmaya çalışıldığı gözlenmiştir. Bu değişim ve dönüşümde "muhafazakâr sağ" anlayışın temsilcisi olarak görülen Anavatan Partisi (ANAP) önemli rol oynamıştır. İlk defa devletçi ekonomi politikalarının Özal Dönemi'nde terk edilerek liberal anlayışa dayalı iktisadi uygulamaların yürütülmeye çalışıldığı gözlenmiştir. Özal liderliğindeki ANAP sonrası oluşan koalisyon döneminde Türkiye'de liberal politikalar beklendiği şekilde uygulanamamıştır. Ancak koalisyon sonrası tek başına iktidar olan ve yine kendisini "muhafazakâr" olarak tanımlayan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) özelleştirme başta olmak üzere liberal/neo-liberal politikaların uygulanma sürecini hızlandırmıştır. Diğer dönemlerle karşılaştırıldığında, ANAP döneminde kısmen, AK Parti Dönemi'nde daha fazla oranda teşebbüs hürriyetinin gerçekleştirildiği, özel girişimin önündeki bürokratik ve siyasi engellerin önemli ölçüde kaldırıldığı, dış ticaretin geliştirilerek vergi reformlarına hız verildiği (Özdemir, 2013: 39) belirtilmektedir. Bu dönemde uygulanan neo-liberal politikalara rağmen ilk defa refah devleti anlayışına uygun sosyal politikaların (sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi) başarılı bir şekilde uygulanması dikkat çekici olmuştur. Bununla birlikte ekonomik liberalizmin başarıya ulaşması için siyasi ve sosyal liberalizmin gerekliliği de dile getirilmiştir. Ayrıca bu dönemde işsizliğin beklenen oranda azaltılamaması, gelir dağılımında öteden beri var olan adaletsizliğin giderilememesi, yakalanan istikrar ortamının sürdürülebilir kılınamaması, cari açık ve dış borçların artması eleştirilen noktalar olmuştur.

SONUÇ

Türkiye'de, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri farklı dönemlerde liberal, devletçi ya da karma ekonomik sistemlerin uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Başlangıçta yeni bağımsızlığını kazanmış bir ülke olarak ve Lozan Antlaşması'nın etkisiyle liberal politikaları uygulama yoluna gidilirken daha sonra devletçi politikalara geçiş yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise savaş ekonomisi uygulanması zorunluluğu doğmuştur. 1945-1960 yıllarında yeniden liberal ekonomi politikalarına geçişin görüldüğü ülkede 1960-1980 yılları arasında planlı ekonomik uygulamaların ve karma ekonomik sistemin uygulandığı görülmektedir.

1980 sonrasında ise kaynak dağılımında etkinlik, verimlilik artışının sağlanması, kamu finansman açığının kapatılarak etkinlik eksikliğinin azaltılması ve

sermayenin tabana yayılarak gelirin yeniden bölüşümü amacıyla liberal ekonomi politikaları kapsamında özelleştirme başta olmak üzere yeni bir sürecin başladığı söylenebilir. Ayrıca bu sürece bağlı olarak demokrasinin yerleşeceği ve sağlıklı zeminde gelişebileceği kabul edilmiştir. Fakat Türkiye'de, devletçiliğin terk edilerek ekonomik alanda uygulanan liberal politikaların, siyasi ve sosyal alanda uygulanamadığı görülmüştür.

Bilindiği üzere ekonomik açıdan liberalizmin başarıya ulaşması aynı zamanda sınırlı devlet, hukukun üstünlüğü, anayasal yönetim ve piyasacılık ilkelerinin tam anlamıyla uygulanması ile mümkün olabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'de 1980 sonrası dönemde ekonomik alanda bir takım çalışmalar yürütülmüş, gerekli alt yapı çalışmaları yapılmış ve özelleştirme dâhil birçok alanda reform niteliğinde çabalar olmuştur. Böylece uzun süren devletçi ve karma ekonomi uygulamalarından sonra liberal politikalarla dışa açılma, rekabetçi bölgesel güç olma ve AB'ye üyelik yolunda önemli adımlar atılmıştır. Buna rağmen krizler karşısında hala kırılgan yapıya sahip olan ekonominin yapısal sorunlarına köklü çözümler üretilerek kalıcı istikrarın sağlanmasına dönük siyasi, sosyal ve ekonomik reformlara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Acar, E. (2017). "Neo-liberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı", Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18 (1), ss.248-263. http://dergipark.gov.tr/download/article-file/361178, Erişim:18.12.2018.

Adıgüzel, M. (2011). Türkiye Ekonomisi ve Stratejik Dönüşümü, (1.Baskı), Nobel Yayıncılık, Ankara.

Akdemir, S. (2008). "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları ve Ekonomik Sonuçları", *Çeşitli Yönleriyle 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*, Ed. Gülen Elmas Arslan, Gazi Ünv. Hasan Ali Yücel Arş. ve Uyg. Merkezi Yayını, Ankara

Aktan, C.C. (1999). Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Arıkan, U. (2014). İktisat Tarihi ve Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Sistemler, http://akademikperspektif.com, Erişim:10.06.2017.

Arslan, C. & Arslan, G.E. (2008). "Küreselleşme- Yerelleşme Tartışmaları ve Yerel Yönetimler", *Çeşitli Yönleriyle 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*, ed. Gülen Elmas Arslan, Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara.

Bakan, S. (2007). 1980'den Günümüze Türkiye'de Uygulanan Neo Liberal İktisat Politikaları, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2009, 1 (2), ss. 116-125.

Boratav, K. (2006). Türkiye'de Devletçilik, (2.Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Çağlar, Ü. & Dışkaya, S.K. (2018). "Küreselleşme, Uluslar arası Para Sistemi ve Kriz, İktisat Politikaları Araştırmaları Dergisi, 5 (2), ss. 1-24. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/516972, Erişim: 15.01.2021.

Çetin, H. (2002). "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3 (1), ss. 79-96. http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/134.pdf,Erişim: 05.05.2017.

Doğan, K.C. (2016). "Küreselleşme ve Neo-Liberal Kuşaklar Çerçevesinde Devleti Konumlandırma Sorunsalı: "Minimal Devlet'ten Düzenleyici Devlet' e" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (43), ss. 1795-1803. https://www.researchgate.net/publication/301579270, Erişim: 20.12.2020.

Eğilmez, M. (2016). Kendime Yazılar, https://www.mahfiegilmez.com/2016/04/kapitalizm.html, Erişim: 20.05.2020.

Erdal, A. & Dilek, Ö. (2013). "Kamu Müdahaleciliğinin Yeni Evresi", *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Ekonomik Tarihi,* Ed. Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü, Deniz Özyakışır, Savaş Kitabevi, Ankara

Erdut, Z., (2004). "Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika", Çalışma ve Toplum, http://www.calismatoplum.org/sayi2/makale1.pdf,Erişim: 14.06.2017.

Hayek, F.A. (2009). Liberalizm, Çev. Ü.Çetin, Liberal Düşünce Dergisi, 14 (55), ss. 197-224. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/791531, Erişim: 09.07.2020.

Heywood, A. (2015). Siyaset, Çev. B.B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, A. Yayla, U. C. Karaca, H. Y. Başdemir, Adres Yayınları, 16. Baskı, Ankara.

Heywood A. (2018). Küresel Siyaset, Çev. N.Uslu&H. Özdemir, BB101 Yayınları, Ankara.

Hiç, Ö. (2017). "Ekonomik Sistemler ve Rejimler", Journal Of Emerging Economies And Policy (JOEPP), 2(1), ss. 124-126.

Karaçor, Z. (2003). "Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye Ekonomisi", *Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi*, Der. M. Akif Çukurçayır, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya

Kazgan, G. (2014). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Koçtürk, O. M. & Gölalan, M. (2010). "1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi, 45 (2), ss. 45-68.

Metin, A.& Özkan, M. (2016). "Hayek'te Sosyal, İktisadi ve Siyasal Teorilerin Bütünselliği", Liberal Düşünce Dergisi, (81), ss. 113-129, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/791723, Erişim: 10.10.2020.

Ongun, M. Tuba, Türkiye-AB İlişkileri, *Çeşitli Yönleriyle 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*, Ed. Gülen Elmas Arslan, Gazi Üniversitesi. Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara.

Özdemir, H. (2013). "Demokrat Parti (DP) ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin Ekonomi Politikaları açısından Karşılaştırılması", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (1), ss. 11-51.

Özel, M. (1995). Piyasa Düşmanı Kapitalizm, İz Yayıncılık, İstanbul.

Özkale , L. & Kayalıca, M. Ö. (2008). "Dış Ticaretin Yapısal Gelişimi", *Çeşitli Yönleriyle 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*, Ed. Gülen Elmas Arslan, Gazi Üniversitesi. Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara.

Öztürk, F. (2013). "Türkiye Ekonomisinin Kırılma Noktası: 24 Ocak İstikrar Kararları" http://www.dunyabulteni.net/haber/244303/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari, Erişim: 05.06.2017

Ritzer, G., Stepnsky, J. (2014). Sosyoloji Kuramları, Çev.: H. Hülür, De Ki Basım Yayım, Ankara.

Saraçoğlu, F. (2009). "1930-1939 döneminde Vergi Politikası, Maliye Dergisi, Sayı:157.

Seyidoğlu, H. (2009). "Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük" (2.Baskı), Kurtiş Matbaacılık, İstanbul.

Şimşek, O. (2017). Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları:7, Ankara.

Takım, A. (2012). "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 67 (2). ss. 157-187.

Tören, T. (2006). "Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması,Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Haz: D. Yılmaz, F. Akyüz, F. Ercan, K.R. Yılmaz, Ü. Akçay, T. Tören, Dipnot Yayınları, Ankara.

Tüleykan, H. & Bayramoğlu, S. (2016). "Türkiye'de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları", The Journal of Academic Social Science Studies, Spring II (44), http://www.jasstudies.com/Makaleler, Erişim: 08.06.2017.

Üzümcü, A. (2013). "Türkiye'de Ulusal Ekonominin İnşası: 1923-1945", *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Ekonomik Tarihi,* Ed. Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü, Deniz Özyakışır, Savaş Kitabevi, Ankara

Yıldırım, C. (2017), "Ak Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi", *II. Uluslar arası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi 19-22 Mayıs, Bildiriler Kitabı,* Cilt:2, Sh.: 50-63, Ekonomik Araştırmalar, https://www.academia.edu/35368221/AK_Parti_D%C3%B6neminde_T%C3%BCrkiye_Ekonomisi, Erişim: 04.12.2019.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalede yazarların katkısı eşit orandadır.